

**MAIN DIRECTIONS FOR IMPROVING THE ACCOUNTING OF BIOLOGICAL ASSETS IN
FISHERY FARMS**

Aitimbetov Amirbek Qoishibekovich,

Associate Professor, Department of **Accounting and Taxation**, Alfraganus
University, PhD, Independent Researcher, Tashkent University of Chemical
Technology *Email: amirbek383@mail.ru*

Abstract. This article highlights the main directions for improving the accounting of biological assets in aquaculture enterprises. In particular, it addresses the issues of refining the accounting of production costs and calculating the cost of products in aquaculture in accordance with IAS 41.

Keywords: biological assets, biotransformation, general principles, classification.

Annotatsiya. Ushbu maqolada baliqchilik xo‘jaliklarida biologik aktivlar hisobini takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari yoritib berilgan. Xususan, baliqchilikda ishlab chiqarish xarajatlari hisobi va mahsulotlar tannarxini hisoblashni 41-MHXS(IAS)ga muvofiq takomillashtirish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: biologik aktivlar, biotransformatsiyalanish, umumiy qoidalari, turkumlash.

Mamlakatimiz aholisining baliq va baliq mahsulotlariga bo‘lgan talabi yildan yilga ortib bormoqda. Mazkur holat respublikada baliqchilik tarmog‘ini yanada rivojlantirish zaruratini yuzaga keltirib, sohaga davlat tomonidan alohida e‘tibor qaratilishiga sabab bo‘lmoqda. Xususan, baliq yetishtirish bilan shug‘ullanuvchi tadbirkorlik subyektlari uchun bir qator imkoniyatlar va imtiyozlar yaratilib, ularning faoliyatini qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari takomillashtirilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 6-noyabrdagi PQ-4005-sonli “Baliqchilik sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar

to‘g‘risida”gi qarori[1] mazkur tarmoqni rivojlantirishda muhim normativ-huquqiy hujjat sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu qaror bilan intensiv usulda baliq yetishtirishni bosqichma-bosqich joriy etish va rag‘batlantirish, mavjud suv resurslaridan samarali foydalanish, sohaga innovatsion g‘oyalar, ilmiy ishlanmalar hamda zamonaviy texnologiyalarni keng tatbiq etish vazifalari belgilab berilgan.

Mazkur vazifalarning samarali amalga oshirilishi baliqchilik faoliyatida buxgalteriya hisobini xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (MHXS) talablariga muvofiq tashkil etishni taqozo etadi. Xususan, ishlab chiqarish xarajatlarini to‘g‘ri hisobga olish, biologik aktivlarni baholash hamda moliyaviy natijalarni ishonchli aks ettirish baliqchilik faoliyatida buxgalteriya hisobini MHXS talablari asosida yuritishni talab qiladi. Mazkur jarayonda 41-sonli **“Qishloq xo‘jaligi”** nomli MHXS (IAS) alohida o‘rin tutadi.

41-sonli “Qishloq xo‘jaligi” nomli MHXS(IAS) ga muvofiq esa biologik aktivlar deganda “hayvonlar yoki o‘simliklar” tushunilib, ayni chog‘da “biologik aktiv” tushunchasi “qishloq xo‘jalik mahsulotlari”dan farqlanadi. So‘nggi tushuncha “kompaniyaning biologik aktivlaridan yig‘ilgan mahsulotlari”ni bildiradi. Ushbu tushunchalar o‘rtasidagi farqlardan kelib chiqib, 41-sonli “Qishloq xo‘jaligi” nomli MHXS(IAS) da qishloq xo‘jalik faoliyati: “sotish, qishloq xo‘jalik mahsulotlari olish yoki qo‘shimcha aktivlarni ishlab chiqarish maqsadida biologik aktivlarning biotransformatsiyalanishini boshqarish”[2] deb ta‘riflangan. Shuningdek, «biotransformatsiya – o‘shish, degeneratsiyalanish, mahsulot ishlab chiqarish va takror ishlab chiqarish jarayonlaridan iborat bo‘lib, ular natijasida biologik aktivlarda sifat yoki miqdor o‘zgaoishlari sodir bo‘ladi»[2].

Iqtisodchi olim R.D.Dusmuratov «Yevropa iqtisodiy hamjamiyati tajribalari ko‘rsatishicha, hozirgi paytda xo‘jalik qonunchiligini, jumladan hisob tizimini ham unifikatsiyalash ishlari olib borilmoqda. Xalqaro standartlarni joriy qilish uzoq davom

etadigan va murakkab jarayondir. Hozirgi vaqtgacha chiqarilgan barcha moliyaviy hisobot xalqaro standartlari yagona tizimni tashkil etib, bir-birlari bilan o‘zaro chambarchas bog‘liqdir»[4] deb o‘z yondashuvini keltirib o‘tadi.

B.Yu.Menglikulov “biologik aktivlar” tushunchasi, ular hisobi va auditining ayrim jihatlari mamlakatimiz olimlari hamda mutaxassislari tomonidan davriy nashrlarda muhokama qilinmoqda, lekin hozircha normativ-huquqiy hujjatlarda mavjud emas [3], deb izohlaydi.

Xalqaro buxgalteriya hisobi amaliyotida biologik aktivlar hisobi 41-sonli Buxgalteriya hisobining xalqaro standarti MHXS (IAS) 41-sonli “Qishloq xo‘jaligi” bilan tartibga solinadi. Mazkur standart qishloq xo‘jaligi faoliyatiga oid buxgalteriya hisobini yuritishning konseptual asoslarini belgilab berish, shuningdek, moliyaviy hisobotlarda biologik aktivlar va qishloq xo‘jaligi mahsulotlariga doir axborotlarni ochib berish tartibini aniqlashga qaratilgan.

MHXS (IAS) 41-sonli “Qishloq xo‘jaligi” standartiga muvofiq, qishloq xo‘jaligi faoliyati xo‘jalik yurituvchi subyekt tomonidan biologik aktivlarning biologik transformatsiyasini va hosilni yig‘ib olish jarayonlarini boshqarish orqali amalga oshiriladigan faoliyat sifatida talqin etiladi. Ushbu jarayonlar biologik aktivlarni sotish, qishloq xo‘jaligi mahsulotiga aylantirish yoki qo‘shimcha biologik aktivlarni shakllantirish maqsadida olib boriladi. Biologik transformatsiya o‘shish, ko‘payish va mahsuldorlik kabi jarayonlarni o‘z ichiga oladi.

Standart talablariga ko‘ra, MHXS (IAS) 41-sonli “Qishloq xo‘jaligi” quyidagi obyektlarga nisbatan qo‘llaniladi: biologik aktivlar, yig‘ib olinmagan yoki yig‘im-terim jarayonidagi qishloq xo‘jaligi mahsulotlari. Biroq mazkur standartning amal qilish doirasi faqat hosilni yig‘ib olish paytigacha bo‘lgan jarayonlar bilan cheklanadi.

Baliqchilikdagi biologik aktivlarga nisbatan 41-sonli “Qishloq xo‘jaligi” nomli MHXS(IAS) ning umumiy qoidalari asosida ularni tan olishning quyidagi qoidalari shakllantiriladi:

- korxonada biologik aktivlarni o‘tgan hodisalar natijasida (biotransformatsiyalanishi bo‘yicha) nazorat qiladi;
- korxonaga kelgusida biologik aktivlar bilan bog‘liq bo‘lgan daromadlar olinish ehtimoli;
- biologik aktivlarning adolatli qiymati yoki tannarxini yetarli darajadagi ishonchlilik bilan o‘lchash mumkinligi.

41-sonli “Qishloq xo‘jaligi” nomli MHXS(IAS) ga muvofiq esa baliqchilikdagi biologik aktivlar tarkibi va ularning o‘shining natijalarini aniqlash zarur. Shuningdek, baliqchilikdagi biologik aktivlar, asosan baliqlar va ularning rivojlanish natijalarini buxgalteriya hisobining sintetik va analitik schetlarida aks ettirish tartibini ishlab chiqish, uni xalqaro hisob amaliyotiga yaqinlashtirish imkonini beradi. Lekin, hozirga qadar 41-sonli “Qishloq xo‘jaligi” nomli MHXS(IAS) talablariga javob beradigan va mamlakatimiz qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining, xususan baliqchilik tarmog‘ining tashkiliy-texnologik, biologik va boshqa xususiyatlarini o‘zida aks ettiradigan Buxgalteriya hisobi milliy standarti (BHMS) hamda shunga o‘xshash boshqa normativ hujjatlar ishlab chiqilmagan. Fikrimizcha, 41-sonli “Qishloq xo‘jaligi” nomli MHXS(IAS) qoidalarini esa, baliqchilik tarmog‘i xo‘jaliklari amaliyotiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri qo‘llashning imkoni yo‘q.

Baliqchilikda ishlab chiqarish xarajatlari hisobi va mahsulotlar tannarxini hisoblashni takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari:

- birinchidan, baliqchilik tarmog‘i ishlab chiqarishning tashkiliy texnologik xususiyatlarini aks ettiradigan normativ hujjatlar (Buxgalteriya hisobi milliy standartlari, nizomlar va b). Eng bo‘lmaganda uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish;

- ikkinchidan, 41 sonli «Qishloq xo‘jaligi» nomli MHXS(IAS) ga sharhlar, uni qo‘llash bo‘yicha uslubiy ko‘rsatmalar ishlab chiqishdan iborat.

Ushbu masalalarni hal etish uchun, avvalo, baliqchilikdagi biologik aktivlar va ulardan olinadigan mahsulotlarni ilmiy jihatdan ta’riflash va turkumlash zarur.

Baliqchilikda biologik aktivlar va ulardan olinadigan mahsulotlarni turkumlash: *birinchidan*, ularning buxgalteriya hisobini (sintetik va analitik hisobni) tarmoqning ishlab chiqarish va tashkiliy-texnologik xususiyatlariga mos ravishda tashkil etish, natijada, hisob axborotlarining tezkorligi va ishonchliligini hamda nazoratini ta’minlaydi;

ikkinchidan, mamlakatimizda buxgalteriya hisobi amaliyotini moliyaviy hisobot xalqaro standartlari (MHXS-IAS), xususan, 41-sonli «Qishloq xo‘jaligi» nomli MHXS qoidalariga muvofiqlashtirishga imkon beradi.

Fikrimizcha, baliqchilikdagi biologik aktivlarning turkumlanishi ularni buxgalteriya hisobi va hisobotida tan olish hamda aks ettirishning uslubiy asosi bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 6-noyabrdagi PQ-4005-sonli «Baliqchilik sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PQ-4005-sonli Qarori.
2. Международные стандарты финансовой отчетности, 2011: издание на русском языке. М.: Аскери –АССА, 2011. – С.642.
3. B.Yu.Menglikulov. Biologik aktivlarni tan olish va hisobini tashkil etish. Moliya va bank ishi, elektron ilmiy jurnal. 5-son. sentyabr – oktyabr, 2019.
4. R.D.Dusmuratov. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. Darslik. –T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2022, - B.459.